

Ткаченко В.М.

*кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач науково-дослідного сектору,
Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»*

ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ПИСАНКОВИХ ОРНАМЕНТІВ: ЗА ІСТОРИОГРАФІЧНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ ТА ВЛАСНИМИ ДОСЛІДЖЕННЯМИ

Як відомо, інтерес до українських писанок почав зростати після виступу з доповіддю Ф. Вовка на Археологічному з'їзді в Києві (1876 р.). Одночасно, як засвідчено у роботі С. Кульжинського «Описание коллекции народных писанок» почалося збирання музейних та приватних колекцій. Це дало можливість дослідникам народного мистецтва кін. ХІХ ст. запропонувати певну класифікацію орнаментів писанок.

Писанки класифікуються за різними критеріями, зокрема, за композицією оздоблення. Тобто, коли сферична форма яйця поділяється на відповідні поля та сегменти, у яких розміщують орнаментальні мотиви. Здебільшого ж писанки класифікують за орнаментом. Ще з часів Київської Русі керамічні писанки виділялися тим, що їх примітивно орнаментували.

У європейській науці прийнято загальну класифікацію орнаменту (в тому числі й писанкового) на мотиви міфологічні, символічні (певною мірою спільні для всіх народів) та оригінальні, які відрізняються від попередніх і не є властивими народній орнаментиці [8, с. 103]. Одна з перших класифікацій писанкового орнаменту, яка з'явилася у кінці ХІХ ст., належить професору М. Сумцову [7, с. 17].

С. Кульжинський опрацьовуючи колекцію писанок Лубенського музею, а також висловлюючи свої думки з цього питання у своєму виданні зазначає, що «...автори одноголосно групують писанки по орнаменту... Таких груп, за звичай, нащитується три: орнаменти геометричний, рослинний, тваринний; професор Сумцов, відносячись до цієї справи більш уважно, вважав потрібним додати ще групи: солярну і релігійно-побутову» [5, с. 74]. Про те, він висловив і іншу думку, що «такий підхід безумовно є непоганим поки не почнеш працювати із самою колекцією писанок, а на практиці виявляється зовсім не придатним» [5, с. 74]. У своїй роботі він також вказує, що такий поділ є умовним. Варто зазначити, що і до сьогодення група писанок за орнаментальними мотивами також зберігається. Звертає увагу С. Кульжинський і на такі моменти, що стосуються орнаментів. Це те, що не завжди можна зрозуміти, що хотів автор показати своїми малюнками, що не завжди писанки із схожими орнаментами або назвами є ідентичними, а інколи зовсім відрізняються одна від другої. Завершуючи розгляд цього питання дослідник вказує на те, що саме краще «в основу класифікації повинні лягти основні головні лінії, що непереривними кругами або овалами обходять

поверхню великої кількості писанок» [5, с. 75]. А «класифікація писанок заснована на головних лініях, заслуговує вповні значення класифікації не штучної, а природної; і як така обіцяє бути собою досить важливою допомогою для вивчення писанок в мистецькому відношенні» [5, с. 76].

Польський етнограф Ф. Крчек, який у кінці XIX ст. частково досліджував писанки Галичини, розподіляв орнамент за походженням: «з геометрії, предметного оточення, природи (рослини і тварини), від небесних тіл та з релігійних понять і мотивів». Д. Глинський виділив у писанковому орнаменті, окрім геометричного і рослинного, ще й симетричний, правильний і такий, що виник у результаті наслідування узорів фабричних тканин [6, с. 10-13]. Безумовно, що писанковий орнамент має багато спільного з орнаментами того ж таки ткацтва чи вишивки. Деякі орнаментальні мотиви, які використовувалися в писанкарстві, можливо, були схожі на узори фабричних тканин, які при подальшому опрацюванні варто виділити окремо, адже вони мають різновидове походження.

Ряд дослідників писанкарства намагалися поділити орнамент за етнографічними регіонами та місцевими назвами. У кінці XIX – на початку XX ст. дослідник Гуцульщини В. Шухевич виділив такі типи орнаментів, характерні для цього регіону: християнського змісту, назви солярні, назви оточуючих предметів, геометричні, назви вишивок, назви зі світу звіриного, назви зі світу рослинного, назви за місцевостями, інші [9, с. 216-228]. І. Шулік, працюючи над волинськими писанками, виділив геометричний, релігійний, тваринний, господарсько-побутовий мотиви у їхній орнаментиці [1, арк. 11]. Дослідники пропонували прийняти за основу класифікації писанок такі назви, які подають самі писанкарки, а саме: «трав'янки», «голубці», «гребінчик», «хрестик», «безконечник» [3, с. 259]. Ця класифікація досить складна і за нею неможливо було б вивчати орнамент писанок. Перш за все це пояснюється тим, що одні й ті ж знаки мають різну назву. Професор С. Килимник пропонував класифікувати орнамент писанок за давністю узорів-символів, за територіальним принципом, за принципом кольору фарб взагалі, за принципом орнаментальних мотивів і їх різновидами та за окремими методами і способами виконання [4, с. 191-192]. У свою чергу всі ці групи поділялися ще на більш детальні підгрупи. Інші дослідники поділяють орнамент писанок на такі групи: історичний, що має зв'язок зі старовинним орнаментом, самобутньо-новий та оригінальний [2, с. 110]. Таким чином, в усіх класифікаціях орнаментів писанок кінця XIX – середини XX ст. знаходимо багато спільного: їх поділ на геометричні, релігійні, тваринні, рослинні та предметно-побутові мотиви.

З метою глибшого розгляду мистецтва писанки, нами пропонується поділ орнаменту на групи, розроблені на основі знаків-символів, характерних не тільки для території України, а й для інших територій, де поширене це мистецтво:

1. Геометричні мотиви.
2. Фітоморфні мотиви.
3. Зооморфні мотиви.

4. Антропоморфні мотиви.
5. Предметні мотиви.
6. Космогонічні мотиви.
7. Релігійні мотиви.
8. Каліграфічний елемент в розписі писанок.
9. Сюжетно-побутовий малюнок.
10. Декоративне оздоблення.

Систематизуючи види писанкового орнаменту, потрібно також враховувати його певну умовність, тому що він має ряд перехідних форм. Та все ж основою для такого поділу були мотиви народної орнаментики, які займають основне місце в розписі писанки щодо інших.

Отже, існує багато варіантів мотивів української орнаментики, які використовуються в писанкарстві. Наприклад, це найпростіші геометричні елементи (риски, смуги, крапки, цятки), а також різні кілечка і смуги, криві та прямі лінії. Ці знаки, скомпоновані в дво- і трилистки, багатопроменеві зірки, розетки, хрести тощо.

У кожній області, районі, а подекуди і в окремих селах у народному мистецтві є своє коло найуживаніших орнаментальних мотивів. Чимало з них під іншими назвами побутує і в суміжних та віддалених регіонах. Не зважаючи на це ми можемо їх класифікувати за вищезазначеною схемою.

Список використаних джерел:

1. Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Ф. 16. Волинський краєзнавчий музей. Од. зб. 24. И. В. Шуликов. Пасхальные яйца на Волини. 1915 р. 25 арк.
2. Валуйко М. Писанки / М. Валуйко // Сяйво. – К., 1913. – № 4. – С. 108–111.
3. Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу / Іларіон. – К.: Обереги, 1992. – 424 с.
4. Килимник С. Український рік у народних звичаях та в історичному освітленні / С. Килимник. – К.: Обереги, 1994. – Т. 3. – Кн. 2. – 524 с.
5. Кулжинский С. Описание коллекции народных писанок / С. Кулжинский. – М., 1899. – Вып. 1. – 176 с.
6. Скорик М. З джерел писанкового орнаменту / М. Скорик // Писанка. – Верховина, 1995. – Ч. 1. – С. 10–13.
7. Сумцов М. Слобожане. Історично-етнографічна розвідка / М. Сумцов. – Х.: Союз, 1918. – 238 с.
8. Ткаченко В. Розвиток українського писанкарства кін. ХІХ – поч. ХХІ ст.: регіональні особливості, сучасні трансформації / В. Ткаченко // Дисертація на здобуття к. і. н. Спеціальність: 07.00.05 «Етнологія». – К. 2012. – 214 с.
9. Шухевич В. Писанки. Гуцульщина / В. Шухевич // Матеріали до українсько-руської етнології. – Л.: Накладом НТШ, 1904. – Ч. 4. – С. 216–228.